

Stefan Cichy, Władysław Głowa, Bogusław Nadolski

Biuletyn liturgiczny

Collectanea Theologica 58/2, 51-70

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN LITURGICZNY

Zawartość: I. NOWY MSZAŁ W RĘKACH DUSZPASTERZA. 1. Poznanie nowego Mszału Rzymskiego: a) Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego, b) Porządku Mszy św., c) formularzy mszalnych, d) dodatku. — 2. Należyte wykorzystanie mszału w liturgii i katechezie. a. Bogactwo mszału wykorzystane w liturgii. b. Wykorzystanie tekstów liturgii w homilii i komentarz. c. Wykorzystanie mszału w katechezie. — 3. Mszał pomocą w rozwoju życia duchowego. a. Mszał pomocą w życiu duchowym kapłana. b. Teksty liturgiczne inspiracją osobistej modlitwy. c. Teksty mszału w rękach wiernych. II. EUCHARYSTIA Z UDZIAŁEM DZIECI. 1. Uwagi ogólne dotyczące tekstów liturgicznych oraz przygotowania i uczestnictwa dzieci w Eucharystii. — 2. Zadania i funkcje sprawujących Najśw. Ofiarę. a. Zadania celebransa. b. Zadania i funkcje dzieci. c. Zadania wspólnoty parafialnej. — 3. Przebieg Mszy św. z udziałem dzieci oraz ich uczestnictwo w niej. — 4. Postulaty praktyczne*.

I. NOWY MSZAŁ W RĘKACH DUSZPASTERZA

„Pismo Okólne”, organ urzędowy Konferencji Episkopatu Polski, opublikowało w tym roku pismo ks. kard. Paula Augustyna Mayera, prefekta Kongregacji do Spraw Kultu Bożego, do ks. biskupa Tadeusza Rybaka, przewodniczącego Komisji Liturgicznej Konferencji Episkopatu Polski, w sprawie nowego *Mszału rzymskiego dla diecezji polskich*¹. W piśmie tym, noszącym datę 14 listopada 1986 r., zawarte jest najpierw podziękowanie za pracę włożoną w przygotowanie „jednej z najważniejszych ksiąg liturgicznych od dawna oczekiwanej przez Kościół w Polsce”. Następnie znajduje się w nim stwierdzenie, że wydanie tego mszału jest „bez wątplenia bardzo ważnym wydarzeniem w historii życia liturgicznego w naszym kraju” oraz że księgę tę trzeba uznać „za ogromnie bogate źródło i pomoc w pracy duszpasterskiej”. Kongregacja wyraża także gratulacje „za to otwarcie skarbcza modlitwnej, katechetycznej i homiletycznej inspiracji, jakim jest Mszał Rzymski”.

Mszał ten znalazł się w rękach polskich duszpasterzy. Episkopat Polski wydał w związku z jego wprowadzeniem list pasterski do wiernych² i instrukcję dla duchowieństwa³. Ta nowa księga liturgiczna stawia przed duszpasterzami sporo wymagań. Trzeba ją najpierw gruntownie poznać, następnie należyte, prawidłowo wykorzystać tak w liturgii, jak i w katechezie, a wreszcie uczynić ją pomocą w rozwoju życia duchowego samego duszpasterza i powierzonych mu wiernych. Te trzy sprawy zostaną omówione w trzech częściach niniejszego przedłożenia.

* Redaktorem niniejszego biuletynu jest ks. Bogusław Nadolski TChr., Warszawa.

¹ Pismo Okólne 20 (1987) nr 7, s. 44.

² Tamże, nr 8, 1—4.

³ Tamże, nr 18, 1—7

1. Poznanie nowego Mszału Rzymskiego

Wielu duszpasterzy rozpoczynało poznawanie nowego mszału od zapoznawania się ze zmianami w *Porządku Mszy św. (Ordo Missae)* i od studiowania formularzy mszalnych, zwłaszcza nowych. Niektórzy ograniczyli się do tego. Tymczasem autorzy omawiający nowy Mszał Rzymski podkreślają konieczność przestudiowania najpierw *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*⁴.

a) Poznanie *Ogólnego wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*

Instrukcja episkopatu dla duchowieństwa z naciskiem podkreśla: „Kapłani są obowiązani starannie przestudiować *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* (OWMR). W razie wątpliwości, jak sprawować liturgię mszy, tam należy szukać wyjaśnienia”⁵. Celem ułatwienia poznania *Ogólnego wprowadzenia* wydawnictwo Pallottinum i Wydział Duszpasterski Krakowskiej Kurii Metropolitalnej wydały jego tekst w osobnych broszurach. Warto tu podkreślić, że przestudiowanie tego tekstu jest niesłychanie ważne także dlatego, że OWMR ulegało w latach 1969—1975 kilku zmianom. Większość kapłanów zapoznała się z pierwszą wersją OWMR, która została opublikowana po ogłoszeniu konstytucji apostolskiej *Missale Romanum* wraz z nowym *Ordo Missae* dnia 6.4.1969 r.⁶ Ta wersja została opublikowana w diecezjalnych pismach urzędowych. Dnia 25.9.1969 r. ks. kard. Alfredo Ottaviani i ks. kard. Antonio Bacci skierowali do Ojca św. Pawła VI list załączając do niego *Krótką krytyczną analizę nowego Ordo Missae*. W liście tym wspomniani kardynałowie wyrazili pogląd, że nowe *Ogólne wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* oddala się od katolickiej nauki o Mszy św.⁷ W związku z tym listem papież Paweł VI polecił dokonać korekty OWMR. W pierwszym wydaniu typicznym Mszału Rzymskiego ogłoszonym dekretem z dnia 26.3.1970 r. znalazła się druga wersja OWMR wzbogacona o wstęp (*proemium*) liczący 15 punktów i podkreślający łączność nowego *Ordo* z tradycją. Wersja ta została zmieniona w kilkudziesięciu punktach⁸. Po ogłoszeniu nowych obrzędów ustanowienia lektorów i akolitów zaszła potrzeba dokonania kilkunastu zmian w *Ogólnym wprowadzeniu*. Dokonano tego dekretem z dnia 23.12.1972 r. i w ten sposób powstała trzecia jego wersja⁹. Ostateczny kształt otrzymało ono w drugim wydaniu typicznym Mszału Rzymskiego ogłoszonym dnia 27.3.1975 r.¹⁰ Ta ostateczna wersja znajduje się w nowym *Mszale rzymskim dla diecezji polskich*.

OWMR przedstawia znaczenie i godność sprawowania Eucharystii (art. 1—6), następnie strukturę, elementy i części składowe Mszy św. ukazując ich znaczenie (art. 7—57) oraz zadania i funkcje w czasie sprawowania Eu-

⁴ Np. R. Knauber, *Das neue Messbuch und die innere Struktur seiner Gebete*, Lebendige Seelsorge 26 (1975) 235.

⁵ Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 2, p. 6.

⁶ EL 83 (1969) 319—356; por. *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne* (PPK) t. II, z. 3, 21—168.

⁷ List i analizę krytyczną wydrukowała LUMEN-GENTIUM-Stiftung pod tytułem: *Kurze kritische Untersuchung des neuen Ordo Missae*, Vaduz-Liechtenstein 1969, 1—26; por. także E. J. Lengeling, *Die neue Ordnung der Eucharistiefeyer. Kommentare der Dokumente zum Römischen Messbuch*, Leipzig 1970, 83—93.

⁸ Notitiae 6 (1970) 170—190; por. PPK t. III, z. 2, 111—143.

⁹ Notitiae 9 (1973) 34—38; por. PPK t. V, z. 1, 159—169. Pełny tekst trzeciej wersji OWMR zob. PPK t. VI, z. 2, 185—353.

¹⁰ Notitiae 11 (1975) 298—308; por. PPK t. IX, z. 1, 94—114.

charystii (art. 58—73). Znajdujemy w nim opis różnych form odprawiania Mszy świętej, a więc Msze św. z ludem (art. 77—152), Msze św. koncelebrwane (art. 153—208) i Msze św. bez udziału ludu (art. 209—231) oraz niektóre przepisy dotyczące wszystkich Mszy św. (art. 232—252). Osobny rozdział zajmuje się urządzeniem i wystrojem kościoła do sprawowania Eucharystii (art. 253—280). Kolejny rozdział mówi o rzeczach potrzebnych do odprawiania Mszy św., a więc o chlebie i winie, naczyniach i szatach liturgicznych (art. 281—312). W dalszym rozdziale mowa jest o wyborze Mszy św. i jej części (art. 313—325). Ostatni zaś rozdział traktuje o Mszach i modlitwach okolicznościowych oraz o Mszach za zmarłych (art. 326—341).

OWMR zawiera obszerną teologię Eucharystii i praktyczne wskazania dotyczące jej sprawowania. Z tego wprowadzenia dowiadujemy się, że „odprawianie Mszy św. stanowi ośrodek całego życia powszedniego tak Kościoła powszechnego, jak i lokalnego oraz poszczególnych wiernych. We Mszy bowiem osiąga punkt szczytowy zarówno działanie Boga uświęcające świat w Chrystusie, jak i kult, który składają ludzie Bogu uwielbiając go przez Chrystusa, Syna Bożego”¹¹. Wprowadzenie podkreśla, że Eucharystia jest Ofiarą i Uctą, że jest czynnością Chrystusa i Kościoła, że jest ona źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego¹². Wyakcentowana jest w nim prawda o zgromadzeniu liturgicznym i o roli celebransu w tym zgromadzeniu¹³. M.in. czytamy tam: „Na Mszy, czyli Wieczerzy Pańskiej, lud Boży gromadzi się pod przewodnictwem kapłana, który zastępuje Chrystusa, aby sprawować Pamiątkę Pana, czyli Ofiarę eucharystyczną”¹⁴. Na kilkunastu miejscach tego wprowadzenia wraca zdanie, że kapłan reprezentuje w zgromadzeniu liturgicznym Chrystusa i występuje w Jego imieniu¹⁵. Poznanie tych fragmentów OWMR powinno wywołać świadomość przewodniczenia zgromadzeniu oraz braterskiej łączności ze wspólnotą. Na konieczność umiejętności przewodniczenia liturgii mszalnej zwraca uwagę instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa¹⁶.

Rzeczą wskazaną jest, by co jakiś czas powracać do lektury OWMR i w jej świetle oceniać sposób sprawowania przez kapłanów Eucharystii.

b) Poznanie Porządku Mszy świętej

Porządek Mszy św. (Ordo Missae) wydany przez Pallottinum w 1970 r. obejmował 160 stron, z czego część zajmowały teksty łacińskie. W nowym mszale jest on o wiele obszerniejszy, bo obejmuje 398 stron oznaczonych jedną gwiazdką (1*—398*) bez tekstów w języku łacińskim.

Po zapoznaniu się ze wskazaniami OWMR powinno nastąpić studiowanie rubryk i uwag oraz tekstów pozdrowień i modlitw nowego *Ordo Missae*. Rubryki i uwagi zasadniczo nawiązują do OWMR, ale niektóre są tylko w *Ordo Missae*. Np. uwagi dotyczące wspominania imienia biskupa w Modlitwie Eucharystycznej¹⁷ czy uwagi dotyczące Modlitw Eucharystycznych we Mszach św. z udziałem dzieci¹⁸. Jest w nowym *Ordo* także błąd drukarski. Sprawa dotyczy gestu rąk w czasie modlitwy nad darami. OWMR mówi o rękach złożonych, a *Ordo* o rękach rozłożonych¹⁹. W OWMR zabrakło

¹¹ OWMR 1.

¹² Por. OWMR 7, 48, 55f, 74, 259.

¹³ Por. OWMR 7, 59, 60, 62, 257.

¹⁴ OWMR 7.

¹⁵ Por. OWMR 4, 7, 10, 13, 48, 55d, 59, 60, 74, 257, 271.

¹⁶ Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 2, p. 1—5.

¹⁷ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 302*.

¹⁸ *Tamże*, 353*—354*.

¹⁹ Por. OWMR 107 i *Mszal rzymski*, 16*.

dwóch liter „ro”. Ręce w czasie tej modlitwy mają być rozłożone. Nowy porządek Mszy św. został wzbogacony o wiele tekstów, o czym mówił o. dr Franciszek Małaczyński OSB. Zwróćmy uwagę na dwie sprawy: formułę wprowadzenia do modlitwy nad darami i formuły błogosławieństw. Nowe *Ordo Missae* zawiera osobny tekst wprowadzenia do modlitwy nad darami na Msze św. koncelebrowane przez samych kapłanów bez udziału ludu²⁰. Zawiera ono bogactwo formuł na błogosławieństwo. Jest tam najpierw 26 formuł tzw. uroczystych błogosławieństw na różne uroczystości, okresy liturgiczne, Msze św. obrzędowe i za zmarłych²¹. Znajdują się tam również błogosławieństwa w postaci modlitwy nad ludem (również 26 formuł)²². Ta ostatnia forma błogosławieństwa znana była w dotychczasowym mszale w dni powszednie Wielkiego Postu. Obecnie tę formę błogosławieństwa można stosować przez cały rok.

c) Poznanie formularzy mszalnych

Także w części mszału zawierającej formularze mszalne znajdują się uwagi, z którymi dla właściwego korzystania trzeba się zapoznać. Uwagi takie znajdują się przed Mszami własnymi o Świętych, przed Mszami wspólnymi o Świętych i przed Mszami i modlitwami w różnych potrzebach²³.

Nowy mszał zawiera o wiele więcej formularzy mszalnych od dotychczasowego mszału. Wzbogacone zostały w nim najpierw teksty okresowe. Msze św. od I niedzieli Adwentu do uroczystości Jezusa Chrystusa, Króla Wszechświata obejmują 282 stron. Każdy dzień Adwentu ma obecnie własny formularz mszalny. Podobnie więcej jest formularzy mszalnych na okres wielkanocny.

Msze św. własne o Świętych są ułożone inaczej niż w dotychczasowym mszale. W nawiązaniu do *Sakramentarza Gelazjańskiego* teksty Mszy o Świętych ułożone są od 2 stycznia do 31 grudnia (dotąd Święci, których obchód przypadał po Bożym Narodzeniu umieszczeni byli w tekstach okresowych). Większe jest bogactwo Mszy wspólnych o świętych i większa różnorodność w wyborze tekstów wspólnych²⁴. W dotychczasowym mszale były jedynie dwie Msze św. obrzędowe: *In collatione ordinum* i *Pro sponsis*. W nowym mszale są Msze przy udzielaniu poszczególnych sakramentów, przy udzielaniu błogosławieństwa opata lub ksieni, na śluby zakonne, na poświęcenie kościoła²⁵. Szereg nowych formularzy znajduje się w dziale Mszy św. i modlitw w różnych potrzebach i zostały one zgrupowane w czterech grupach: I. *Życie Kościoła*, II. *Życie społeczności świeckiej*, III. *Różne okoliczności życia publicznego*, IV. *Szczególne potrzeby*²⁶. Msze św. wotywnie zostały także inaczej ułożone i nie są związane jak w dotychczasowym mszale z poszczególnymi dniami tygodnia²⁷. Większy jest także wybór Mszy św. za zmarłych, z osobnymi formularzami na okres wielkanocny²⁸.

Zapoznając się z bogactwem formularzy mszalnych warto sobie odnotować tematy poruszane w poszczególnych modlitwach i innych tekstach oraz sporządzić sobie skorowidz, który może być przydatny w doborze poszczególnych części formularza mszalnego.

²⁰ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, 16*.

²¹ *Tamże*, 381*—393*.

²² *Tamże*, 394*—398*.

²³ *Tamże*, 1', 11" i 111".

²⁴ Msze własne o Świętych, *Mszał rzymski*, 1'—262'; Msze wspólne, *tamże*, 1"—62".

²⁵ *Mszał rzymski*, 63"—110".

²⁶ *Tamże*, 111"—179".

²⁷ *Tamże*, 181"—202".

²⁸ *Tamże*, 203"—250".

d) Poznanie dodatku

Nowy Mszał rzymski dla diecezji polskich posiada dwa dodatki. Pierwszy zawiera: obrzęd poświęcenia wody i pokropienia wiernych, nieaktualny na razie obrzęd upoważnienia do jednorazowego rozdawania Komunii św. oraz melodie mszalne²⁹. Drugi zaś dodatek znajduje się po spisie treści i zawiera łaciński tekst *Ordo Missae* z II Modlitwą Eucharystyczną i kilkoma wybranymi pełnymi formularzami mszalnymi po łacinie, łącznie z czytania-
mi³⁰. Jest to pewien skrót wydany w Rzymie w 1970 r. *Missale parvum ad usum sacerdotis itinerantis*. Dodatek ten przewidziany jest dla kapłanów, którzy nie znając języka polskiego nie mogą się posłużyć naszym mszałem, a nie posiadają własnego mszału.

2. Należyte wykorzystanie mszału w liturgii i w katechezie

Z poznaniem bogactwa nowego mszału winno się łączyć należyte jego wykorzystanie tak w samej liturgii, jak w katechezie.

a) Bogactwo mszału
wykorzystane w liturgii

Instrukcja Episkopatu Polski dla duchowieństwa przypomina: „Nikommu, choćby nawet był kapłanem, nie wolno na własną rękę niczego dodawać, ujmować lub zmieniać w liturgii (KL 22). Odnowione księgi liturgiczne przewidują możliwość wyboru tekstów przez celebransę. Z możliwości tych należy korzystać kierując się zawsze kryterium większego dobra duchowego wier-
nych”³¹. Nowy mszał daje wiele możliwości dokonywania wyboru.

1° Wybór formularza mszalnego lub jego części

OWMR zaznacza: „Skuteczność duszpasterska liturgii z pewnością się zwiększy, gdy teksty czytań, modlitw i śpiewów w miarę możliwości będą dostosowane do potrzeb, duchowego przygotowania i poziomu intelektualnego uczestników. Da się to osiągnąć przez należyte skorzystanie z niżej podanych szerokich uprawnień w tej dziedzinie... Przy układaniu formularza Mszy kapłan powinien uwzględnić raczej dobro duchowe zgromadzenia niż swoje osobiste upodobania”³². To ostatnie wskazanie przypomniane jest w nowym mszałe kilka razy³³. Ogólne wprowadzenie podaje szereg konkretnych wskazań odnośnie wyboru formularza mszalnego³⁴. Podobne wskazania znajdują się przed Mszami własnymi i wspólnymi o Świętych oraz przed Mszami i modlitwami w różnych potrzebach³⁵.

W myśl tych wskazań w niedziele, uroczystości, święta, dni powszednie Adwentu od 17.12., w ciągu oktawy Bożego Narodzenia i dni powszednie Wielkiego Postu korzystamy z gotowych formularzy mszalnych bez zmian, choć w ostatnie trzy kategorie dni liturgicznych można wziąć kolektę z przypadającego danego dnia wspomnienia. We wspomnienia, dla których podano własne teksty, należy ich użyć. We wspomnienia, przy których odsyła się do Mszy wspólnych, należy wybrać teksty najodpowiedniejsze, według za-

²⁹ Tamże, (1)—(25).

³⁰ Tamże, 1**—58**.

³¹ Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 2, p. 3.

³² OWMR 313.

³³ Np. OWMR 11, 316c, 333 i uwagi dotyczące Mszy własnych o Świętych, Mszał rzymski, 1', p. 3c.

³⁴ OWMR 314—325.

³⁵ Por. przypis 23.

sad podanych przed Mszami wspólnymi. Np. jeżeli Święty był męczennikiem i biskupem, można wybrać Mszę wspólną o męczennikach lub o pasterzach. Zawsze także można użyć formularza mszalnego ze Mszy wspólnych, który mówi ogólnie o świętości. Np. w dzień Świętej dziewicy i męczennicy można użyć formularza o męczennikach, o dziewicach lub o świętych kobietach. Jeżeli dane wspomnienie nie posiada własnych modlitw nad darami i po Komunii, można ich użyć albo ze Mszy wspólnych albo z bieżącego okresu liturgicznego³⁶.

W dni powszednie w ciągu roku można wybrać albo Mszę z dnia powszedniego posługując się formularzem mszalnym z jakiegokolwiek niedzieli zwykłej, albo jedną z Mszy w różnych potrzebach, albo Mszę wotywną, albo Mszę za zmarłych. Te ostatnie Msze św. zaleca OWMR odprawiać z umiarem³⁷.

Msze święte w różnych potrzebach z IV grupy (*Szczególne potrzeby*) zaleca się odprawiać w dni liturgiczne, które na nie zezwalają, w Mszach św. bez udziału ludu, chyba że względy duszpasterskie przemawiają za ich użyciem³⁸.

OWMR podaje także zasady odnośnie do wyboru czytań mszalnych³⁹, Modlitw Eucharystycznych⁴⁰ i innych modlitw⁴¹.

Warto tu jeszcze wspomnieć o szerokich uprawnieniach danych rektorem kościołów, a nawet samym celebransom w art. 333 OWMR: „W dni, w które wypada wspomnienie obowiązkowe albo dzień powszedni Adwentu aż do dnia 16 grudnia, Okresu Narodzenia Pańskiego od dnia 2 stycznia i Okresu Wielkanocnego po Oktawie Wielkanocnej Msze w różnych potrzebach i wotywnie zasadniczo są zakazane. Jeżeli jednak prawdziwa potrzeba lub dobro dusz tego wymaga, można odprawić dla ludu Mszę odpowiadającą tej potrzebie; decyduje o tym rektor kościoła albo sam celebrans”.

Trzeba tu także przypomnieć postanowienia Episkopatu Polski w sprawie zwyczajów liturgicznych. W myśl instrukcji dla duchowieństwa w adwentowe, wielkopostne i wrześniowe kwartałne dni modlitw posługujemy się formularzem mszalnym danego dnia liturgicznego, a intencję związaną z danymi dniami kwartalnymi uwzględniamy w modlitwie powszechnej i w nabożeństwach dodatkowych. Natomiast w tygodniu modlitw o powołania (po IV niedzieli Wielkanocy) w środę przewidziana jest Msza św. o powołania kapłańskie (nr 16 ze Mszy w różnych potrzebach), a w piątek o powołania do życia zakonnego (nr 18) zachowując czytania z dnia. Z kolei w tzw. Dni Krzyżowe przewidziano na poszczególne dni po VI niedzieli Wielkanocy następujące formularze, których nie można użyć, jeżeli danego dnia przypadnie uroczystość: w poniedziałek — Msza św. w okresie zasiewów (nr 37), we wtorek — Msza św. o uświęcenie pracy ludzkiej (nr 36), a w środę — Msza św. za głodujących (nr 39).⁴²

2° Dobór elementów przy ustalonym formularzu mszalnym

W wypadku, kiedy przewidziane są teksty modlitw i czytań formularza mszalnego zawsze istnieje możliwość wyboru: jednej z formuł pozdrowienia wstępnego, jednej z trzech form aktu pokutnego, przy czym trzecią formę można ułożyć sobie samemu, Modlitwy Eucharystycznej (tylko w niektóre

³⁶ OWMR 315—316 oraz uwagi przed Mszami wspólnymi o Świętych.

³⁷ OWMR 316 c.

³⁸ Por. Uwagi o Mszach i modlitwach w różnych potrzebach, *Mszal rzymski*, 111” p. 1.

³⁹ OWMR 318—320.

⁴⁰ OWMR 322.

⁴¹ OWMR 323.

⁴² Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 4, p. 18.

dni nie można używać IV i V Modlitwy Eucharystycznej, tylko w określonych Mszach można użyć Modlitw Eucharystycznych o tajemnicy pojednania⁴³), jednej z czterech akłamacji po przeistoczeniu, wstępu do Modlitwy Pańskiej i formuły błogosławieństwa końcowego (błogosławieństwo zwykłe, uroczyste albo modlitwa nad ludem). W doborze tych elementów warto się kierować myślą przewodnią całego formularza mszalnego. Np. W Tygodniu Miłosierdzia warto użyć trzeciej formy aktu pokuty rozpoczynającej się od słów: *Panie, który nie przyszedłeś używać sprawiedliwych*⁴⁴. Odpowiednia na Tydzień Miłosierdzia jest Modlitwa Eucharystyczna VC ukazująca Chrystusa jako wzór miłości⁴⁵. Jako błogosławieństwa końcowego można użyć modlitwy nad ludem: „Boże, wejrzyj łaskawie na wierny lud, który wyprasza Twoje miłosierdzie i spraw, aby dzielił z innymi dary Twojej miłości”⁴⁶.

3° Tworzenie form własnymi słowami

OWMR zaznacza: „Do kapłana jako przewodniczącego zgromadzenia, należy również wypowiadanie niektórych pouczeń oraz formuł wprowadzających i kończących, przewidzianych w samym obrzędzie. Te pouczenia z natury nie wymagają, aby wygłaszano je dosłownie w takiej formie, w jakiej podano je w mszale; dlatego może się okazać rzeczą właściwą, przynajmniej w pewnych wypadkach, dostosowanie ich do prawdziwych potrzeb wspólnoty”⁴⁷. Sam *Porządek Mszy św.* zaznacza w rubrykach, że kapłan może pewne formuły wypowiedzieć w tych lub podobnych słowach. W myśl OWMR i wskazań Episkopatu Polski ogłoszonych przez 177 Konferencję Plenarną w dniach 10 i 11 grudnia 1980 r. kapłan może osobiście sformułować: 1. wprowadzenia: do liturgii danego dnia — po pozdrowieniu, do liturgii słowa — przed czytaniem, do Modlitwy Eucharystycznej — przed prefacją i do poświęcenia wody w niedzielę — przed modlitwą poświęcenia (wprowadzenia te nie mają być dodatkowymi homiliami; mają one być dobrze przygotowane i krótkie); 2. osobiście można sformułować zachętę do aktu pokuty i zachętę do modlitwy *Ojciec nasz*; 3. na zakończenie przed obrzędem rozesłania można krótko przypomnieć główną myśl liturgii dnia⁴⁸. Nie wolno natomiast zmieniać: zachęty przed modlitwą nad darami, zaproszenia do Komunii św.: *Oto Baranek Boży...* i formuły rozesłania⁴⁹. Mimo wyraźnych wskazań obserwuje się dwie skrajności: albo sztywne trzymanie się wydrukowanych w mszale formuł albo radosną twórczość w miejscach nie przewidzianych⁵⁰.

4° Właściwe odmawianie poszczególnych tekstów mszalnych

Najlepsze teksty nie spełnią roli dla nich przeznaczonej jeżeli nie zostaną odpowiednio wykonane. Instrukcja Episkopatu Polski przypomina o starannej recytacji i śpiewie tekstów liturgicznych. Podkreśla ona także

⁴³ Odnośnie do IV Modlitwy Eucharystycznej zob. OWMR 322 d i e. Odnośnie do V Modlitwy Eucharystycznej zob. uwagi w mszale na s. 334*, a odnośnie Modlitw Eucharystycznych o tajemnicy pojednania zob. uwagi na s. 343*.

⁴⁴ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, 8*.

⁴⁵ *Tamże*, 336*.

⁴⁶ *Tamże*, 395* nr 9.

⁴⁷ OWMR 11.

⁴⁸ Przepisy wykonawcze do instrukcji Kongregacji do Spraw Sakramentów i Kultu Bożego *Inaestimabile donum* z 3 kwietnia 1980 r. Wiadomości Diecezjalne (Katowice) 49 (1981) 10n.

⁴⁹ *Tamże*, 11.

⁵⁰ T. Zychiewicz, *Radosna twórczość*, Tygodnik Powszechny nr 29 (1643) z 10.7.1980 r.

potrzebę odpowiedniego nagłośnienia, które ważne jest także w czasie Mszy św. odprawianych w ciągu tygodnia⁵¹. W OWMR czytamy, że „wszyscy, którzy wypowiadają teksty przeznaczone do głośnego i wyraźnego odmawiania powinni dostosować głos do rodzaju danego tekstu (czytanie, modlitwa, wezwanie, aklamacja, śpiew), do formy sprawowania akcji liturgicznej i stopnia uroczystości”⁵². W związku z tym warto przypomnieć wskazówkę dotyczącą wspólnego odmawiania tekstów Modlitwy Eucharystycznej w czasie Mszy św. koncelebrowanej. Teksty te „koncelebransi mają odmawiać głosem przyciszonym, aby można było wyraźnie słyszeć głos celebransa głównego. W ten sposób ułatwia się wiernym zrozumienie tekstu”⁵³. (Inny był przepis po ogłoszeniu obrzędów koncelebracji w 1965 r.).

OWMR podkreśla również znaczenie śpiewu, ale zaznacza jednocześnie, że „nie jest jednak rzeczą konieczną zawsze śpiewać wszystkie teksty przeznaczone w zasadzie do śpiewu”⁵⁴.

5° Stosowanie w przewidzianych momentach milczenia

Przed laty Romano Guardini pisał, że wychowanie do liturgii zaczęły od wychowania do milczenia⁵⁵. Nowe księgi liturgiczne często podkreślają wagę milczenia w celebracji liturgicznej⁵⁶. OWMR stwierdza, że milczenie jest częścią akcji liturgicznej, a jego natura zależy od momentu Mszy, w którym ono występuje. „I tak w czasie aktu pokuty i po wezwaniu do modlitwy każdy skupia się w sobie; po czytaniu lub po homilii uczestnicy krótko rozważają to, co usłyszeli, po Komunii zaś w sercu swoim wielbią Boga i modlą się”⁵⁷. Instrukcja Episkopatu Polski postuluje: „Po wezwaniu do aktu pokuty i po wezwaniu *Módlmy się* należy zachować chwilę milczenia tak długą, aby wierni mogli obudzić akt skruchy lub skupić się na modlitwie. Ponadto należy dążyć do zachowania milczenia po czytaniach lub po homilii, a zwłaszcza po Komunii św.”⁵⁸

6° Zachowanie postaw w liturgii

Przez wiele lat istniał rozdział między postanowieniami OWMR odnośnie postaw a praktyką w różnych diecezjach. Obecnie instrukcja Episkopatu Polski nawiązując do wymagań OWMR postanowiła:

„Jednakowa postawa ciała, którą powinni zachować uczestnicy liturgii, jest znakiem wspólnoty i jedności.

Wierni stoją:

- a) od wejścia kapłana do kolekty włącznie;
- b) podczas śpiewu przed Ewangelią, w czasie Ewangelii, wyznania wiary i modlitwy powszechnej;
- c) od wezwania: *Módlcie się, aby...* aż do *Baranku Bożego*, z wyjątkiem modlitwy epikletycznej i słów przeistoczenia;
- d) w czasie modlitwy po Komunii i zakończenia Mszy św.

Wierni mogą siedzieć:

- a) w czasie czytań i psalmu responsoryjnego;
- b) w czasie homilii;

⁵¹ Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 2, p. 2.

⁵² OWMR 18.

⁵³ *Tamże*, 170.

⁵⁴ *Tamże*, 19.

⁵⁵ R. Guardini, *Besinnung vor der Feier der heiligen Messe*, Leipzig 1959, 21n.

⁵⁶ Por. ab, *Tibi silentium laus!*, Notitiae 11 (1975) 279—282.

⁵⁷ OWMR 23.

⁵⁸ Pismo Okólne 20 (1987) nr 18, 6, p. 30.

- c) w czasie przygotowania darów;
- d) w czasie rozdzielania Komunii św. i milczenia po Komunii św.
Wierni klęczą:
- a) w czasie modlitwy epikletycznej i przeistoczenia;
- b) na słowa: *Oto Baranek Boży; Panię, nie jestem godzien;*
- c) w czasie przyjmowania Komunii świętej, jeżeli okoliczności na to pozwalają.

Ludzie w starszym wieku, słabi i chorzy mogą siedzieć w czasie całej Mszy św. i nie należy ich niepokoić. Podobnie w kaplicach szpitali i zakładów specjalnych trzeba uwzględnić stan zdrowia uczestników (OWMR nr 21)⁵⁹.

Przed duszpasterzami stoi zadanie wyjaśniania sensu tych postaw i jednolite ich wprowadzenie. Tę jednolitość postulują czytelnicy czasopism religijnych w listach do redakcji.

7° Różnorodność form sprawowania liturgii mszalnej

Nowy mszał daje nie tylko możliwość doboru różnych formularzy, układania form własnymi słowami i stosowania chwil milczenia, lecz stwarza również możliwość innej różnorodności. Wspomniano już o tym, że nie zawsze trzeba śpiewać wszystkie teksty przeznaczone w zasadzie do śpiewu⁶⁰. Można więc część śpiewać, a część recytować.

Papież Paweł VI zalecał, aby wierni znali pewne teksty liturgii mszalnej w języku łacińskim. OWMR zachęca: „Ponieważ coraz częściej zbierają się wierni różnych narodowości, trzeba się starać, aby umieli oni śpiewać razem w języku łacińskim przynajmniej niektóre stałe części Mszy, a zwłaszcza Wyznanie Wiary i Modlitwę Pańską, korzystając z łatwiejszych melodii”⁶¹. Diecezjalny Instytut Pastoralny w Opolu wydając teksty nowego *Ordo Missae* uwzględnił w nich łacińskie *Gloria, Credo, Sanctus, Pater noster* i *Agnus Dei*⁶².

OWMR przewiduje wykonanie modlitwy powszechnej także w ten sposób, że wierni po poszczególnych wezwaniach modlą się w ciszy⁶³. Warto i tę różnorodność od czasu do czasu zastosować.

Można także obrzęd przygotowania darów co jakiś czas przeprowadzić w zupełnej ciszy, odmawiając głośno wezwanie do modlitwy i modlitwę nad darami.

Wszystkie sprawy związane z wykorzystaniem nowego mszału w liturgii wymagają odpowiedniego przygotowania duszpasterza.

b) Wykorzystanie tekstów liturgii w homilii i komentarzu

Homilia jest częścią liturgii mszalnej. OWMR mówiąc o homilii zaznacza, że „ma to być albo wykład ujmujący pewien aspekt czytań Pisma Świętego, albo wyjaśnienie innego tekstu, zaczerpniętego z części stałych czy też własnych Mszy dnia, z uwzględnieniem obchodzonego misterium bądź szczególnych potrzeb słuchaczy”⁶⁴. Tak więc źródłem do homilii mogą być antyfony mszalne, oracje, Modlitwy Eucharystyczne.

Teksty mszału mogą być pomocą w przygotowaniu komentarza liturgicz-

⁵⁹ *Tamże*, 6, p. 28.

⁶⁰ OWMR 19.

⁶¹ *Tamże*.

⁶² *Eucharystia. Obrzędy Mszy świętej*, Opole 1987, 11, 13—14, 18, 105—106 i 108.

⁶³ OWMR 47.

⁶⁴ OWMR 41.

nego. Johannes Emminghaus w swojej książce o Mszy św. radzi, aby myśli przewodniej do komentarza na początku Mszy św. szukać w kolekcie dnia. Jego zdaniem wtedy obrzędy wstępne będą stanowiły logicznie powiązaną całość⁶⁵. Myśli do komentarza wstępnego można także szukać w antyfonie na wejście, która jest uwerturą do całej Mszy św.

c) Wykorzystanie mszału w katechezie

Pismo ks. kard. Mayera podkreśla, że nowy mszał jest także inspiracją katechetyczną. Niewątpliwie trzeba się na nim opierać w katechezach o Mszy św. Istnieją jednak także inne sposoby wykorzystania tej księgi liturgicznej w katechezie.

Katecheza zaczyna się i kończy modlitwą. Można się tu posłużyć od czasu do czasu modlitwami mszału jako modlitwami na rozpoczęcie czy zakończenie katechezy. Np. przed katechezą można się posłużyć następującą modlitwą: „Boże, źródło wszelkiego dobra, wysłuchaj nasze pokorne prośby i spraw, abyśmy przez Ciebie natchnieni poznawali to, co słuszne i z Twoją pomocą to wypełniali”⁶⁶. Po katechezie można odmówić modlitwę: „Wszeghomogący Boże, spraw, abyśmy stale rozważając Twoją naukę, spełniali słowem i czynem to, co się Tobie podoba”⁶⁷.

Katecheza ma prowadzić do udziału w liturgii. Stąd koniecznym będzie na niej wyjaśnianie modlitw Mszału.

Reguła modlitwy jest zgodna z regułą wiary. Objasniając prawdy wiary na katechezie można je ilustrować modlitwą Kościoła. Nie rozwijamy tu szerzej tego tematu.

3. Mszał pomocą w rozwoju życia duchowego

Wydawnictwo Pustet w Ratyźbonie wydało piękną książkę holenderskiego liturgisty Jo Hermansa o Mszy świętej⁶⁸. Pierwsza część tej książki poświęcona jest historii teologii i duchowości nowego mszału, a druga objaśnieniom poszczególnych części Mszy św. W pierwszej części znajduje się osobny rozdział o ekscylnym znaczeniu mszału dla służby kapłańskiej i rozdział o duchowym znaczeniu tej księgi w życiu wiernych⁶⁹.

a) Mszał pomocą w życiu duchowym kapłana

Duszpasterz ma karmić innych tym, czym sam żyje. Teksty odmawiane przez niego przy ołtarzu mają stać się przedmiotem studium i medytacji. Rozważanie tych tekstów wzbogaca wewnętrznie celebransę i przygotowuje go do lepszego korzystania z nich w liturgii.

Istnieje cały szereg pomocy do rozważania tekstów mszału. W 1984 r. „Przegląd Katolicki” drukował rozważania ks. doc. dr. hab. Stanisława Czerwika *Rozmyślamy nad modlitwą Kościoła*⁷⁰. W Instytucie Liturgicznym w Rzymie napisano kilka prac na temat oracji nowego mszału. Na łamach kwartalnika „Collectanea Theologica” ks. dr Jan Miazek, ks. dr Jan Janicki i ks. dr Czesław Krakowiak omawiali kolekty i mo-

⁶⁵ J. Emminghaus, *Die Messe. Wesen — Gestalt — Vollzug*, Klosterneuburg 1976, 187.

⁶⁶ Kolekta z 10 niedzieli zwykłej, *Mszal rzymski*, 251.

⁶⁷ Kolekta z 7 niedzieli zwykłej, *Mszal rzymski*, 248.

⁶⁸ J. Hermans, *Die Feier der Eucharistie. Erklärung und spirituelle Erschließung*, Regensburg 1984.

⁶⁹ *Tamże*, 63—74 i 75—94.

⁷⁰ *Przegląd Katolicki* 62 (1984) nr 1—21.

dlitwy nad darami poszczególnych okresów liturgicznych⁷¹. Za granicą wydano szereg ciekawych książek, które mogą pomóc w rozważaniu i w studium modlitw nowego mszału. Wydawnictwo Herder opublikowało dwa tomy duchowych komentarzy do oracji mszalnych mających być pomocą dla przepowiadania i medytacji⁷². To dzieło zbiorowe liturgistów krajów języka niemieckiego zapoznaje czytelnika z historią tekstu danej modlitwy, jej występowaniem w mszale i jej wymową. Istnieje także praca dwóch autorów A. Bauera i H. Steifla zawierająca rozważania o modlitwach dnia⁷³. Wydawnictwo Eos w St. Odilien opublikowało cztery tomiki rozważań J. Paschera o oracjach mszału Pawła VI⁷⁴.

Pomocą w rozważaniu tekstów Mszału Rzymskiego może być publikacja dotycząca źródeł mszału, a podająca teksty biblijne i patrystyczne, do których nawiązuje dana modlitwa, oraz przekłady modlitw w ważniejszych językach świata⁷⁵.

Balthasar Fischer z Trewiru stwierdza m.in., że oracje nowego mszału są jak muszle na brzegu morskim. Jeżeli poświęci się czas, aby je podnieść i przyłożyć do ucha, usłyszy się w nich szum morza⁷⁶. Oracje mszału wymagają także przyłożenia do ucha, aby usłyszeć w nich rytm modlitwy Kościoła.

b) Teksty liturgiczne inspiracją osobistej modlitwy

Wymieniony przed chwilą B. Fischer wspominał, że miłym zaskoczeniem było dla niego kiedyś to, jak słyszał chorego odmawiającego spontanicznie z pamięci tekst II Modlitwy Eucharystycznej przed udzieleniem mu Komunii świętej. Ta modlitwa stała się jego modlitwą. Odmawiał ją, bez słów konsekracji, jako przygotowanie do Komunii św.

Mszal jest księgą modlitwy Kościoła. Z jego modlitw duszpasterze i wierni uczą się ducha modlitwy. Jo Hermans we wspomnianej książce zaznacza, że mszał jest księgą inicjacji duchowej. W oparciu o tę księgę chrześcijanin (kapłan i wierny) uczy się wiary, modlitwy i życia chrześcijańskiego.

⁷¹ Por. J. Miazek, *Kolekty okresu wielkanocnego w Mszale Pawła VI*, *Collectanea Theologica* 49 (1979) z. 3, 79—88; tenże, *Kolekty okresu Adwentu*, tamże, z. IV, 73—79; tenże, *Kolekty okresu zwykłego w Mszale Pawła VI*, tamże 50 (1980), z. 3, 85—92; tenże, *Kolekty okresu Bożego Narodzenia w Mszale Pawła VI*, tamże 51 (1981) z. 1, 69—74; J. Janicki, *Modlitwy nad darami czasu wielkanocnego*, tamże 49 (1979), z. 4, 80—87; tenże, *Modlitwy nad darami w ciągu roku w Mszale Pawła VI*, tamże 50 (1980), z. 1, 87—92; tenże, *Modlitwy nad darami Adwentu, Narodzenia i Objawienia Pańskiego w Mszale Pawła VI*, tamże, z. 3, 93—98; tenże, *Modlitwy nad darami okresu Wielkiego Postu w Mszale Rzymskim Pawła VI*, tamże 51 (1981), z. 2, 79—86; Cz. Krakowiak, *Kolekty okresu Wielkiego Postu w Mszale Pawła VI*, tamże 50 (1980), z. 2, 99—112.

⁷² *Erhöre die Bitten deines Volkes. Geistliche Kommentare zu den Orationen des Messbuches für Verkündigung und Meditation*, t. I: *Die Sonntage im Jahreskreis*, Freiburg i. B. 1978; t. II: *Advent und Weihnachtszeit*, Freiburg i. B. 1979.

⁷³ A. Bauer — H. Steifel, *Mit der Kirche beten. 1. Betrachtungen zu den Tagesgebeten der Sonntage im Jahreskreis. 2. Betrachtungen zu den Tagesgebeten der Festtage und Festzeiten*, Stuttgart 1978.

⁷⁴ J. Pascher, *Die Orationen des Missale Romanum Papst Pauls VI.*, 4 tomy, St. Odilien 1981—1984.

⁷⁵ C. Johnson — A. Ward, *The sources of the Roman Missal* (1975), I. *Advent. Christmas, Notitiae* 22 (1986) 441—747.

⁷⁶ Por. *Erhöre die Bitten deines Volkes*, dz. cyt., t. I, 12.

W mszale odkrywa on wielki wybór modlitw na różne okoliczności, poznaje sposób, w jaki Kościół się modli. Uczy się on z prośbą łączyć dziękczynienie za dobrodziejstwa Boże. Mszał otwiera mu oczy na różne potrzeby Kościoła i świata⁷⁷.

c) Teksty mszału w rękach wiernych

Od ponad stu lat wydaje się mszaliki dla wiernych⁷⁸. Ich celem było kiedyś przybliżenie i zrozumienie liturgii sprawowanej w niezrozumiałym dla wiernych języku. W tym roku ukazał się w wydawnictwie św. Jacka w Katowicach pierwszy posoborowy *Mszal z czytaniem* dla wiernych w opracowaniu ks. Tadeusza Loski J⁷⁹. Mszał ten pragnie przybliżyć bogactwo liturgii mszalnej wiernym. Teksty tego mszału mają się stać szkołą ich duchowości. Czytanie tekstów mszału przed liturgią pozwala przygotować się do głębszego jej przeżycia. Czytanie ich po liturgii pozwala wracać myślą i sercem do tego, co zostało przeżyte w samej liturgii. Niektórym korzystanie z mszału w samej liturgii pomaga lepiej uczestniczyć w sprawowanych obrzędach. Mszał w rękach wiernych pozwala im w ciągu dnia modlić się słowami liturgii Kościoła. Duszpasterz powinien zachęcać wiernych do korzystania z bogactw tej najważniejszej księgi liturgicznej.

Z okazji 10-lecia ogłoszenia *Konstytucji o liturgii świętej*, ówczesny sekretarz Kongregacji do Spraw Kultu Bożego ks. arcybiskup Annibale Bugnini opublikował artykuł, w którym zazaczył, że posoborowa odnowa liturgii posiada trzy etapy: 1. wprowadzenie języków narodowych, 2. przygotowanie nowych ksiąg liturgicznych i 3. urzeczywistnianie dzieła odnowy w Kościołach lokalnych. Ten ostatni etap jest najdłuższy i najtrudniejszy. Chodzi w nim o pomoc wiernym w zrozumieniu odnowionej liturgii, o zasmakowanie w niej, o przybliżenie wiernym jej bogactw. Jest to długofalowa praca wymagająca wiele wysiłku ze strony duszpasterzy. Oznacza to systematyczne doksztalcanie się samego duszpasterza i zabieganie o formację liturgiczną powierzonych mu wiernych⁸⁰. Na tym etapie stawia nas wprowadzenie w Polsce nowego mszału.

Nowy mszał w rękach duszpasterza to wezwanie do ciągłego poznawania go, do kształtowania według niego zgromadzeń eucharystycznych i do uczyńnienia go pomocą w rozwoju życia duchowego.

Na koniec warto przytoczyć wypowiedź *Konstytucji o świętej liturgii*, która stwierdza, że nie można się spodziewać rezultatów odnowy liturgicznej „jeżeli najpierw sami duszpasterze nie będą przeniknięci duchem i mocą liturgii i nie staną się jej nauczycielami” (KL 14). Pozwólmy się dać przenikać duchem nowego mszału i stańmy się w oparciu o tę księgę nauczycielami uczestnictwa wiernych w Eucharystii.

ks. Stefan Cichy, Katowice

⁷⁷ J. Hermans, dz. cyt., 86n.

⁷⁸ Por. Fr. Małaczyński, *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Collectanea Theologica 57 (1987) z. 2, 75.

⁷⁹ *Mszal z czytaniem*, Katowice 1986. Po stronie tytułowej znajduje się tu słowo Ojca św. Jana Pawła II: „Życzę, by nowy, bardzo potrzebny *Mszal z czytaniem* wydawany przez Księgarnię św. Jacka w Katowicach, pierwszy mszalik w języku polskim po reformie soborowej, pomagał ludowi Bożemu w Polsce zbliżyć się do stołu słowa Bożego i Najświętszej Ofiary Eucharystycznej, która jest źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego. Wszystkim, którzy przyczynili się do jego wydania, a także tym, którzy będą się nim posługiwać, z serca błogosławie. Watykan, dnia 20 maja 1982 r. w uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego. Jan Paweł pp II”.

⁸⁰ Annibale Bugnini, *Dieci anni*, Notitiae 9 (1973) 395—399.

II. EUCHARYSTIA Z UDZIAŁEM DZIECI

„Wierni przez chrzest wcieleni do Kościoła, dzięki otrzymanemu znamieniu, przeznaczeni są do uczestnictwa w kulcie religii chrześcijańskiej” (KK 11). Zatem już w sakramencie chrztu chrześcijanin otrzymując imię, otrzymuje także wezwanie do uczestnictwa w kulcie, czyli do uwielbiania i wychwalania Boga, który dał mu to imię, czyniąc go swoim dzieckiem. Wraz z dochodzeniem do używania rozumu na wezwanie to trzeba stopniowo odpowiadać. Dziecko wielbi Boga najpierw w rodzinie: przy pomocy rodziców składa ręce i wyciąga je ku Bogu, klęka przed swoim Panem, śpiewa Mu pieśni i wypowiada słowa Modlitwy Pańskiej czy Pozdrowienia Anielskiego. Przychodzi jednak dzień, kiedy dziecko znajdzie się po raz pierwszy w kościele na Mszy św., by uczestniczyć w Najświętszej Ofierze, gdzie „kult, który ludzie składają Ojcu, uwielbiając Go przez Chrystusa, Syna Bożego... osiąga punkt szczytowy” (KK 11). I już na tę pierwszą Mszę św. dziecko powinno być przygotowane. W jego świadomości musi mocno utkwieć przekonanie, że nie idzie na widowisko, na przedstawienie, ale do kościoła, by po swojemu — jak potrafi — wielbić Boga, swego Ojca. Tym pierwszym uwielbieniem będą złożone ręce, jako znak oddania się Bogu z ufnością, przyklęknięcie na znak uznania się małym przed Bogiem, bicie się w piersi dla pokory i skruchy oraz modlitwa dzieci Bożych — *Ojczy nasz*. Ten skromny jeszcze program modlitewny tak pochłonie dziecko, że nie będzie miało czasu na nudę i bezczynność. A równocześnie od początku wyrasta w przekonaniu, że na Mszy św. jest coś do zrobienia, coś do dania od siebie. Tak przygotowane przez rodziców dziecko łatwiej jest stopniowo wprowadzać w przeżywanie Eucharystii.

Niestety, często się zdarza, że rodzice chrześcijańscy niedbale podchodzą do zobowiązań, jakie przyjęli na siebie podczas chrztu swoich dzieci, dotyczących ich chrześcijańskiego wychowania. I dlatego tym bardziej, Kościół, idąc za Chrystusem, który „brał dzieci w objęcia, kładł na nie ręce i błogosławił je” (Mk 10, 16), uważa za swój obowiązek otaczać dzieci szczególną opieką. Troska Kościoła „o to, aby chrześcijanie podczas Mszy św. nie byli obecni jako obcy i milczący widzowie, lecz aby przez obrzędy i modlitwy tę tajemnicę dobrze zrozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie” (KL 48), obejmuje przede wszystkim dzieci, które tutaj bardziej skazane są na bezradność, aniżeli dorośli. Dlatego już na I Synodzie Biskupów w Rzymie w r. 1967 zaczęto pilnie zastanawiać się nad tym, jak ułatwić dzieciom uczestnictwo w liturgii. Następnie Kongregacja do Spraw Kultu Bożego zaczęła przygotowywać specjalne *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*, które zatwierdzone przez Pawła VI, 22 X 1973 r., ukazało się 1 listopada tego roku.¹ W roku następnym 1974 Kongregacja do Spraw Kultu Bożego wydała *Preces Eucharisticae pro Missis cum pueris* (trzy formularze nowych Modlitw Eucharystycznych) *et de reconciliatione* (dwie Modlitwy Eucharystyczne). Księga ta stała się podstawą dla tłumaczeń na języki narodowe. Stąd też i nasz *Mszał rzymski dla dzieci polskich* z 1986 r., wśród proponowanych 10 Modlitw Eucharystycznych, ma trzy Modlitwy Eucharystyczne dla wykorzystania w Mszach z udziałem dzieci. Korzystanie z tej księgi liturgicznej czyni między innymi aktualnym problem Mszy świętych z udziałem dzieci.

1. Uwagi ogólne dotyczące tekstów liturgicznych oraz przygotowania i uczestnictwa dzieci w Eucharystii

Mówiąc o tekstach Modlitw Eucharystycznych w Mszach z udziałem dzieci należy wyjść od stwierdzenia, że teksty te są dla dzieci czymś przejściowym i mają je przygotować do owocnego udziału w Mszach dla dorosłych.

¹ Święta Kongregacja Kultu Bożego, *Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci*, RBL 30 (1977) 71—85.

Nie ma zatem dużej i zasadniczej różnicy między mszalnymi formularzami dla dzieci i dla dorosłych. Nie zmieniono też, zgodnie z zaleceniem *Dyrektorium* (nr 39), w Modlitwach Eucharystycznych dla dzieci takich tekstów, jak słowa konsekracji, aklamacje i odpowiedzi wiernych na pozdrowienia kapłana, Modlitwa Pańska i formuła trynitarna na końcu błogosławieństwa.

Każda z trzech Modlitw Eucharystycznych dla dzieci zawiera wszystkie elementy składowe modlitwy eucharystycznej (dziękczynienie, aklamacja *Święty*, epikleza, opowiadanie o ustanowieniu i konsekracja, anamneza, złożenie ofiary, modlitwy wstawieniowe i doksolgia końcowa). Modlitwy te mają odpowiednie tematy: pierwsza mówi, że Bóg jest naszym Ojcem, — druga, że Bóg nas miłuje, a w trzeciej podkreślono szczególnie dziękczynienie (*Dziękujemy Ci, Boże*). W języku prostym i dostosowanym do mentalności dziecka (ale bez infantylizmu), przedstawiają te same pojęcia, które znajdują się w pozostałych Modlitwach Eucharystycznych. Uwzględniając aktywność i ruchliwość dzieci, zwiększono liczbę aklamacji (w 1 ME, przed *Święty*, dwa razy występuje aklamacja *Tobie chwała na wieki*, a w 3 ME, po konsekracji, taką samą aklamacją wypowiada się aż trzy razy). Użycie tekstów tych trzech Modlitw Eucharystycznych dla dzieci ma być ograniczone tylko do Mszy św. z udziałem dzieci, w których uczestniczą tylko nieliczni dorośli. Tego rodzaju Msze powinny odbywać się zasadniczo w dni powszednie. Natomiast w niedziele i święta regułą powinny być Msze św. z udziałem dorosłych, w których uczestniczą także dzieci i wtedy stosuje się siedem pozostałych Modlitw Eucharystycznych. W tekstach Modlitw Eucharystycznych dla dzieci opuszczone zostały przepisy odnoszące się do koncelebry, gdyż odradza się koncelebracja tych Mszy świętych.

Podstawą dla formacji liturgicznej i eucharystycznej dzieci musi być pełne wychowanie humanistyczne i chrześcijańskie. Dlatego wszyscy, którzy zajmują się wychowaniem dzieci (rodzice, rodzeństwo, nauczyciele, ludzie starsi) muszą wspólnie troszczyć się o to, aby dzieci przeżywały pewne wartości ogólnoludzkie, które następnie odnajdą w sprawowanej Eucharystii. Są to: życie i działanie we wspólnocie, powitania, pożegnania, umiejętność słuchania, prośenie o przebaczenie i otrzymywanie przebaczenia, wyrażanie wdzięczności, przeżywanie przyjaźni, braterstwa, odczytywanie czynności symbolicznych i znaków. Wpajaniem dzieciom tych wartości ogólnoludzkich i chrześcijańskich zająć się powinna: rodzina (ma także uczyć rozmowy z Bogiem — modlitwy, uczestniczenia we Mszy św.), wspólnota parafialna (dawanie świadectwa Ewangelii, życie braterską miłością, czynne obchodzenie tajemnic Chrystusa) i rodzice chrzestni (szczególnie, gdy rodzice dziecka mało dbają o jego chrześcijańskie wychowanie). W doprowadzeniu dziecka do czynnego, świadomego i pobożnego uczestnictwa we Mszy św. ogromną rolę odgrywa katecheza, a szczególnie katecheza przygotowująca do I Komunii św. (ma wyjaśnić główne obrzędy i modlitwy mszalne, a przez to pouczyć o znaczeniu Mszy św. w życiu całego Kościoła i poszczególnych wiernych). Episkopat Polski, w związku z *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci*, wezwał duszpasterzy i katechetów do zwiększenia troski o przygotowanie dzieci do uczestnictwa we Mszy św. oraz do objęcia szczególnie opieką dzieci przygotowujących się do I Spowiedzi i Komunii św. W odpowiednim zaleceniu czytamy: „W czasie katechezy dzieci mają okazję do zapoznania się z tekstami Mszy św. i modlenia się nimi. Katecheza jest także dobrym wprowadzeniem w Liturgię Eucharystyczną. Na katechezie bowiem kształtowane są postawy umożliwiające dobry udział w Eucharystii: postawa słuchania Słowa Bożego z wiarą i postanowieniem realizowania go w życiu, podziwu dla dzieł Bożych, uwielbienia, wdzięczności, bezinteresowności, postawa ofiary — tj. ofiarowania siebie wraz z Chrystusem Ojcu, które wyraża się w wiernym wykonywaniu codziennych obowiązków. (w domu, szkole itp.), cierpliwe znoszenie różnych przeciwności, służba innym

itp.”² Mówiąc zaś na temat przygotowania dzieci do I Komunii św. biskupi proponują, aby „rodziców tych dzieci zapraszać na katechezy o Mszy św. czy na specjalne prelekcje, aby mogli jak najbardziej świadomie pomagać dzieciom własną postawą w dobrym uczestnictwie w Liturgii”³.

W liturgicznej formacji dzieci doniosłą rolę spełniają różne nabożeństwa, np. roraty, pasterka, nabożeństwo przy żłóbku, Droga Krzyżowa, adoracja krzyża, Gorzkie Żale, nabożeństwa pokutne, nabożeństwa Słowa Bożego, rezurekcja, nabożeństwo majowe, październikowe, odpust parafialny, a także zwyczaje religijne związane z rokiem kościelnym: opłatek, święcone (śniadanie wielkanocne).

Kończąc te ogólne uwagi trzeba jeszcze zaznaczyć, że *Dyrektorium* mówiąc o Mszach z udziałem dzieci, ma na myśli dzieci małe, które nie weszły jeszcze w okres poprzedzający dojrzewanie (tzw. preadolescencji). Natomiast małeńkie dzieci, które jeszcze nie mogą uczestniczyć we Mszy św., można przyprowadzić na zakończenie Mszy, aby otrzymały błogosławieństwo wraz z całym zgromadzeniem. Podczas Mszy św. pozostają one w oddzielnym miejscu pod nadzorem starszych osób, np. pomocnic parafialnych (*Dyrektorium*, nr 6 i 16).

2. Zadania i funkcje sprawujących Najświętszą Ofiarę

Wśród sprawujących Eucharystię znajduje się celebrans — przewodniczący zgromadzenia Eucharystycznego, dzieci oraz wspólnota parafialna.

a. Zadania celebransa

Do kapłana, który jest odpowiedzialny za należyty przebieg całej czynności liturgicznej, należy najpierw wybór miejsca i czasu sprawowania Eucharystii. Zasadniczo miejscem odprawiania Mszy św. z udziałem dzieci jest kościół. Ale w kościele trzeba wybrać takie miejsce, które by odpowiadało liczbie uczestników i w którym dzieci mogłyby swobodnie spełniać czynności wymagane przez liturgię żywą, dostosowaną do ich wieku. Gdyby kościół nie odpowiadał tym postulatam, należy odprawiać Mszę św. z udziałem dzieci poza miejscem świętym, ale musi to być pomieszczenie przystosowane odpowiednio i godne tej najświętszej czynności (*Dyrektorium*, nr 25). Co do pory dnia przeznaczonej na Mszę św. z udziałem dzieci, należy wybrać taką, aby dzieci w tym czasie były jak najbardziej otwarte na Słowo Boże i sprawowanie Eucharystii (*Dyrektorium*, nr 26). Oczywiście nie jest wskazane codzienne odprawianie Mszy świętych z tymi samymi dziećmi, gdyż to doprowadziłoby je do zniechęcenia, a także nie byłoby czasu na odpowiednio przygotowanie się do dobrego przeżywania tych mszy (*Dyrektorium*, nr 27).

Także kapłan, znając dzieci i ich możliwości, dokonuje podziału na grupy, jeżeli liczba dzieci jest zbyt duża (wtedy ważne i świadome uczestnictwo jest zbyt trudne). Dokonując jednak takiego podziału, nie może czynić tego mechanicznie, ale powinien wziąć pod uwagę poziom formacji religijnej dzieci, np. schola, ministranci, dzieci pierwszokomunijne, itp. (*Dyrektorium*, nr 28).

Aby kapłan jako przewodniczący całego zgromadzenia mógł naprawdę zjednoczyć ze sobą dzieci w modlitwie, wolno mu — po uwzględnieniu okresu liturgicznego — wybrać z mszału teksty bardziej przystosowane do dzieci,

² *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z „Dyrektorium o Mszach św. z udziałem dzieci”*, RBL 30 (1977) 86—87.

³ *Tamże*, 87.

a nawet sam może teksty tych modlitw przystosować do potrzeb dzieci, zachowując jednak ich cel, istotę oraz unikając tego wszystkiego, co jest obce formie literackiej modlitw przewodniczącego, jak upomnień moralnych i zbyt dziecinny sposób mówienia (*Dyrektorium*, nr 50—51). Powinien także czasem posłużyć się formułami uroczystego błogosławieństwa (uwzględniając okresy liturgiczne i rozmaite okoliczności w życiu dzieci).

Gdy chodzi już o samo sprawowanie Najświętszej Ofiary, to właśnie celebrans powinien zrobić wszystko, aby tej świętej czynności nadać charakter uroczysty, braterski i refleksyjny. Dlatego musi najpierw dbać o prostotę, dostojność i piękno w gestach, w znakach. Znak krzyża, przyklęknięcie, stanie, siedzenie, procesja do ołtarza, do ambony, procesja powrotna, okazywanie Świętych Postaci — te i inne znaki — to naprawdę znaki święte. One uczą, wzywają do przyjmowania odpowiednich postaw i pomagają w dawaniu odpowiedzi Bogu. Trzeba jednak wiary, aby w każdej Mszy św. sprawowanej codziennie i przez wiele już lat, wykonywać je ze czcią i szacunkiem. W przemówieniach celebrans ma używać języka zrozumiałego, ale nie może mówić zbyt dziecinnie. Stosując różne komentarze i wprowadzenia nie robi czysto dydaktycznego wykładu, ale rzeczywiście wprowadza dzieci do autentycznego uczestniczenia w liturgii. Dobrze też będzie co jakiś czas posłużyć się własnymi słowami wzywając dzieci do aktu pokuty, do modlitwy nad darami, Modlitwy Pańskiej, do przekazania sobie znaku pokoju i do Komunii św. Aby ożywić uczestnictwo dzieci, przed prefacją może podać szczególne powody do wyrażania wdzięczności Panu Bogu. Także duże znaczenie ma pouczenie przed końcowym błogosławieństwem, ponieważ dzieci przed rozesłaniem potrzebują pewnego powtórzenia i wskazania zastosowań życiowych, aby łatwiej dostrzec związek istniejący między liturgią a życiem (*Dyrektorium*, nr 54). Rutyna i pośpiech to największe niebezpieczeństwo dla poprawnego sprawowania Najświętszej Ofiary. Stąd też kapłan ciągle musi pamiętać, aby teksty liturgiczne czytał powoli, w sposób zrozumiały i z zastosowaniem wymaganych przerw (*Dyrektorium*, nr 37). Szczególny nastrój spokoju i czci winien cechować Modlitwę Eucharystyczną, która jest punktem kulminacyjnym całego obrzędu (*Dyrektorium*, nr 52).

b. Zadania i funkcje dzieci

Dzieci przed Mszą św. i w czasie jej sprawowania mają do spełnienia wiele funkcji i czynności, dzięki którym ich uczestnictwo staje się bardziej świadome i pogłębione. Najpierw, gdy już kapłan zdecyduje o miejscu odprawiania Mszy św., dzieci miejsce to odpowiednio przygotowują, aby było godne tej Najświętszej Ofiary. Z kolei przygotowują także ołtarz — stół eucharystyczny, rozścielając na nim obrus (wystarczy jeden), ustawiając krzyż, świece, kwiaty (dziecko widziało już w domu, jak rodzice przygotowują stół na przyjęcie, nakrywając go białym obrusem). W czasie samej Mszy św. dzieci mają do spełnienia różne funkcje liturgiczne, a mianowicie funkcję psalterzysty, lektora, kantora, który podaje intencje Modlitwy Powszechnej (intencje te mogą także dzieci odczytać — każde dziecko czyta jedną intencję; w takim przypadku trzeba podać cztery intencje obowiązkowe i pozostałe, a także ustalić kolejność ich wypowiedziania). Mogą też procesyjnie przynieść dary do ołtarza (w takim przypadku oprócz chleba i wina powinny przynieść coś własnego, od siebie, np. zabawki dla biednych dzieci, kwiaty itp.), śpiewać w chórze (dobrać odpowiednie pieśni) i grać na instrumentach muzycznych. Bardzo ożywia uczestnictwo dzieci w liturgii Słowa homilia dialogowana, w czasie której dzieci odpowiadając kapłanowi na stawiane im pytania, łatwiej przyswajają sobie treść homilii (*Dyrektorium*, nr 22).

c. Zadania wspólnoty parafialnej

Eucharystia jest czynnością całej wspólnoty parafialnej i dlatego także w Mszach św. z udziałem dzieci powinno uczestniczyć przynajmniej kilku dorosłych. Nie stanowią oni jakiegoś policyjnego nadzoru, ale są współuczestnikami w modlitwie i słuchaniu Słowa Bożego, a w razie potrzeby także służą dzieciom swoją pomocą. Odpowiednio przygotowany dorosły (np. katechetka), uczestniczący we Mszy św. z udziałem dzieci, może do nich przemówić po Ewangelii (za zgodą proboszcza lub rektora kościoła), zwłaszcza jeżeli kapłanowi jest trudno dostosować się do mentalności dzieci (*Dyrektorium*, nr 24).

3. Przebieg Mszy św. z udziałem dzieci oraz ich uczestnictwo w niej

Trzeba najpierw dokonać rozróżnienia pomiędzy Mszą św. przeznaczoną dla dzieci z udziałem tylko nielicznych dorosłych, a Mszą św. dla dorosłych, w której uczestniczą także dzieci.

Te pierwsze, odprawiane zwykle w dni powszednie, zachowując ogólną strukturę (obrzędy wstępne, liturgia Słowa, liturgia Eucharystii i obrzędy końcowe), korzystają z pewnych adaptacji, aby być w zgodzie z prawami psychologii dziecięcej. Adaptacje te dotyczą przede wszystkim śpiewów *Chwała, Wierzę, Święty, Baranku Boży*, czytań i śpiewów między czytaniem. Aby łatwiej było dzieciom uczestniczyć w śpiewie *Chwała, Wierzę, Święty i Baranku Boży*, wolno używać dobrych przekładów popularnych z melodiami zatwierdzonymi przez kompetentną władzę, chociażby przekłady te nie zgadzały się całkowicie z tekstami liturgicznymi (*Dyrektorium*, nr 31; *Mszal rzymski*, Poznań 1986, s. 353*, nr 11). Jeżeli trzy lub dwa czytania wyznaczone na niedzielę lub dni zwykłe są trudne do zrozumienia przez dzieci, wolno wybrać z nich dwa lub tylko jedno; w tym drugim przypadku czyta się zawsze Ewangelię. Gdyby wszystkie czytania były bardzo trudne dla dzieci, wolno wybrać czytania lub tylko jedno czytanie albo z lekcjonarza mszalnego, albo z Biblii (uwzględnić okres liturgiczny). W niektórych krajach już są specjalne lekcjonarze do Mszy św. z udziałem dzieci, zalecone przez Kongregację do Spraw Kultu Bożego (*Dyrektorium*, nr 43). Jeżeli zaś zaistniałaby konieczność opuszczenia jednego czy kilku wierszy w czytaniach biblijnych, trzeba to czynić bardzo ostrożnie, by nie zniekształcić tekstu świętego. Zabronione jest korzystanie z tekstów będących parafrazami Pisma świętego, ale można korzystać z przekładów zatwierdzonych przez kompetentną władzę i przeznaczonych do katechizacji⁴. Dzieci czytając tekst biblijny mogą, gdy to jest możliwe, podzielić pomiędzy siebie role, jak odbywa się to przy czytaniu Męki Pańskiej.

Ważne są także wprowadzenia przed czytaniem, które albo wyjaśniają kontekst, albo wprowadzają w sam tekst, a przez to pobudzają dzieci do uważnego i owocnego słuchania Pisma Świętego. Warto zaznaczyć, że w Mszy o Świętym można coś opowiedzieć z jego życia już we wprowadzeniu przed czytaniem biblijnymi (także w homilii) dla zilustrowania tego, co się czyta z tekstu świętego.

Pomiędzy czytaniem śpiewa się albo dostosowany do mentalności dzieci psalm, albo pieśń w formie psalmicznej, albo *Alleluja* z prostym wersem, albo stosuje się milczenie medytacyjne. Jeżeli wybiera się tylko jedno czytanie, śpiew może odbywać się po homilii. Adaptacja w „Credo” polega na zamianie wyznania wiary mszalnego na symbol apostoelski, bardziej dzie-

⁴ Por. J. Kudasiwicz, *Adaptacja tekstów biblijnych we Mszach św. z udziałem dzieci*, RBL 30 (1977) 113—127.

ciom znany. Poza tymi niewielkimi zmianami, wszystkie pozostałe teksty mszalne odmawia się tak, jak zamieszczono je w Mszałe⁵.

Ożywieniu uczestnictwa dzieci we Mszy św. służy śpiew i muzyka⁶, stosowanie różnych gestów i znaków symbolicznych⁷ oraz elementów wizualnych⁸, a także świadome przeżywanie milczenia. W Mszach z udziałem dzieci śpiew i muzykę należy popierać wszelkimi środkami (por. WOMRZ, 19). Dzieci bowiem są szczególnie uwrażliwione na muzykę. Stąd też np. wszystkie aklamacje powinny być raczej śpiewane przez dzieci aniżeli recytowane. Inne śpiewy to *Chwała*, psalm responsoryjny, *Alleluja*, *Wierzę, Święty, Baranku Boży*, pieśni procesyjne, pieśni dziękczynne po Komunii św. Wielką usługę mogą tutaj oddać instrumenty muzyczne, zwłaszcza jeżeli grają na nich dzieci. W ten sposób podtrzymują śpiew, a także pomagają w pielęgnowaniu modlitwy myślanej u dzieci oraz wyrażają świąteczną radość i uwielbienie Boga. Trzeba jednak uważać, aby muzyka nigdy nie przytłaczała śpiewu i nie prowadziła do rozproszenia u dzieci (*Dyrektorium*, nr 30—32). Nie wolno także w naszych warunkach stosować muzyki mechanicznie odtwarzanej (*Zalecenia Ep. Polski*, nr 9f).

W liturgii wypowiada się cały człowiek i w służbę Bogu wrzega nie tylko swego ducha, ale także i ciało. Biorąc pod uwagę psychikę dziecka, trzeba troskliwie pielęgnować w Mszach z udziałem dzieci uczestniczenie wyrażające się w gestach i znakach symbolicznych (*Dyrektorium*, nr 33—34). Wspomnieć tutaj należy najpierw wszystkie procesje mszalne (procesja wejścia, procesja z księgą Ewangelii, procesja z darami, procesja na Komunię św.). Dzieci, jeżeli procesyjnie wchodzić wraz z kapłanem do miejsca sprawowania Najświętszej Ofiary, łatwiej będą mogły sobie uświadomić, że w tej chwili tworzy się wspólnota wokół Chrystusa. Udział dzieci w procesji z Ewangelią będzie znowu znakiem obecności Chrystusa głoszącego Słowo Boże. Obrzęd przygotowania darów stanie się bardziej czytelny, jeżeli te dary procesyjnie do ołtarza przyniosą dzieci. Wreszcie dobrze zorganizowane procesyjne podejście dzieci do Komunii św., wpływa na ich pobożność i ukazuje im związek tej procesji z procesją na przygotowanie darów (my przynosimy chleb i wino, a Bóg daje nam największy dar — Jezusa Chrystusa, Swojego Syna). Dziecko wnikliwiej niż dorosły i szybko spostrzega nowe elementy. Zatem ożywieniu uczestnictwa dzieci we Mszy św. służą różne elementy wizualne (*Dyrektorium*, nr 35—36). Już sam rok kościelny dostarcza takich elementów, jak świeca rodatnia, żłóbek, gromnica w święto Ofiarowania Pańskiego, adoracja krzyża, Boży Grób, paschał, krzyż i figura Chrystusa Zmartwychwstałego. Oprócz tego są procesje, kadzidło, polichromia, witraże, obrazy, zmienność kolorów szat liturgicznych.

Wykorzystując to nastawienie dzieci na obrazy (mowa obrazkowa), z pożytkiem można także w homilii posłużyć się obrazami przygotowanymi przez same dzieci dla ilustracji określonego tematu. Podobnie obrazami można przedstawić wezwania Modlitwy Powszechnej czy inspirować modlitwę myślną. W końcu celebrians musi pamiętać, że dzieci także są zdolne do refleksji i rozważania jakiejś prawdy po swojemu. Dlatego też w Mszach z udziałem dzieci nie może zabraknąć w odpowiednim czasie milczenia. Trzeba jednak tutaj dziećmi pokierować i odpowiedzieć im, jaki charakter ma milczenie w poszczególnych momentach Mszy św. Drugi rodzaj Mszy świętych, a mianowicie te, które są przeznaczone dla dorosłych, a w których

⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986.

⁶ G. M. Skop, *Śpiew i muzyka w mszach z udziałem dzieci*, RBL 30 (1977) 135—145.

⁷ W. Dekiel, *Gesty i funkcje liturgiczne dzieci*, RBL 30 (1977) 149—151.

⁸ J. Grygotowicz, *Zastosowanie środków audiowizualnych do udziału dzieci w Mszy św.*, RBL 30 (1977) 152—154.

uczestniczą także dzieci, również daje wiele możliwości zauważania dzieci i uaktywnienia ich. Te Msze św., odprawiane zwłaszcza w niedziele i święta w kościołach parafialnych, są bardzo ważne i dla dzieci, i dla dorosłych. Dorosli swą chrześcijańską postawą oddziałują na dzieci, a sami też czerpią pożytek duchowy, gdyż naocznie przekonują się jaki udział mają dzieci w społeczności chrześcijańskiej. Taki wspólny udział we Mszy św. dzieci i rodziców bardzo też sprzyja pielęgnowaniu ducha chrześcijańskiego w rodzinach. Kapłan musi pamiętać, aby uwzględnić zawsze obecność dzieci na tych Mszach św. sprawowanych dla dorosłych (np. w słowie wstępnym na początku Mszy św., w homilii i przed rozesłaniem). Dobrze by było, aby przynajmniej raz na jakiś czas odprawić dla dzieci liturgię słowa wraz z homilią w jakimś osobnym miejscu i dopiero na liturgię eucharystyczną przeprowadzić je do dorosłych. W tego rodzaju Mszach św. jest rzeczą bardzo pożyteczną powierzać dzieciom pewne funkcje liturgiczne, np. przynoszenie darów do ołtarza, wykonanie jakiegoś śpiewu, itp. Jeżeli zaś liczba dzieci na Mszy św. dla dorosłych jest znaczna, to w takim przypadku homilię należy skierować do dzieci (dorośli też powinni odnieść z niej pożytek) i skorzystać jeszcze z innych adaptacji dotyczących Mszy św. z udziałem dzieci (*Dyrektorium*, nr 16—19).

4. Postulaty praktyczne

Wykorzystując te wszystkie możliwości uaktywnienia dzieci w czasie sprawowania Eucharystii, na jakie pozwala obecna liturgia, „trzeba sobie zdawać sprawę, że czynności zewnętrzne pozostaną bezowocne, a nawet szkodliwe, jeżeli nie będą służyć wewnętrznemu przeżywaniu uczestnictwa przez dzieci” (*Dyrektorium*, nr 22). Dzieci zatem muszą już wcześniej poznać wszystkie warunki dobrego uczestnictwa we Mszy św., tj. kształtowanie przez Słowo Boże, posilanie się Ciałem Pańskim, składanie Bogu dziękczynienia oraz ofiarowanie Niepokalanej Hostii i samego siebie⁹. To jest pierwszy postulat praktyczny. Następnie do każdej Mszy św. dzieci powinny się należycie przygotować. Jedną z form takiego przygotowania do niedzielnej Mszy św. jest tzw. „wigilia niedzielna”, czyli refleksyjno-modlitwne czuwanie w oparciu o teksty biblijne z najbliższej niedzieli¹⁰. Zdając sobie sprawę z tego, że dzieci lubią śpiewać na Mszy św., musimy je uczyć dobrać odpowiednio pieśni na wejście, na przygotowanie darów, na Komunię św., na dziękczynienie i na zakończenie¹¹. Dziecko powinno nie tylko poprawnie przyjmować odpowiednie postawy liturgiczne i wykonywać różne gesty, ale musi także znać ich treść i modlić się nimi¹². Także mszalne momenty ciszy pełne są treści. Poznanie tych treści pozwoli dzieciom należycie i różnie modlić się w ciszy aktu pokutnego, po wezwaniu do modlitwy (po *Módlmy się*), po homilii, w czasie okazywania świętych postaci i po Komunii św.¹³.

Czy warto zdobywać się aż na taki wysiłek? Czy ten wielki trud da proporcjonalne efekty? Jeżeli potrafimy dzieciom przybliżyć Mszę św. i nauczymy je dobrego uczestnictwa w niej, to, jak czytamy w *Konstytucji o świę-*

⁹ W. Głowa, *Warunki dobrego uczestnictwa w Najświętszej Ofierze*, Kronika Diecezji Przemyskiej 63 (1977) z. 4, 80—90.

¹⁰ W. Głowa, *Duszpasterstwo małych grup parafialnych*, Collectanea Theologica 56 (1986) z. 1, 53—60.

¹¹ W. Głowa, *Dobór pieśni we Mszy św.*, Collectanea Theologica 55 (1985) z. 1, 77—92.

¹² W. Głowa, *Służba Boża*, Lubaczów 1986, 122—146.

¹³ *Tamże*, 119—122.

tej liturgii, będą one „z każdym dniem doskonaliły się w zjednoczeniu z Bogiem i wzajemnie ze sobą, aby w końcu Bóg był wszystkim we wszystkich” (nr 48). Wobec tego, owocem naszych wysiłków będzie doprowadzenie dzieci do miłowania Boga i bliźniego, czyli do istoty chrześcijaństwa a w konsekwencji do zbawienia. Wobec takiego efektu największy nawet trud i poświęcenie stają się małe i nie męczą, lecz dają prawdziwą radość.

ks. Władysław Głowa, Przemyśl